

געגועים למדינה המבוצרת

רנן קופרמן

דן שיפטן, כורח ההפרדה: ישראל והישות הפלסטינית, אוניברסיטת חיפה, חיפה 1999, 271 עמודים

מתוך הנחה שלצד מדינת ישראל קמה מדינה פלסטינית ריבונית או ישות בעלת סמכויות עצמאיות נרחבות, דן שיפטן מעלה את שאלת מהות היחסים שיתפתחו בין ישראל ובין הישות הפלסטינית החדשה. מלבד הניסיון לזהות את המרכיבים במערכת היחסים העתידית שעלולים לפגוע באינטרסים של ישראל, שיפטן מנסה להציע אסטרטגיית פעולה שתגונן ככל האפשר מפני האיומים העתידיים.

אפשר לסווג את ספרו של שיפטן בגדר עוד מסמך על הסכסוך הישראלי-פלסטיני. אך שיפטן נוגע בבעיה רחבה יותר המעסיקה הרבה מאוד מדינאים ואנשי אקדמיה בעולם, והיא ההתמודדות עם תהליך האינטגרציה הבין-לאומית או בשמה הפופולרי יותר 'הגלובליזציה' שלא פוסחת גם על המזרח התיכון ועל ישראל. תהליך זה חוצה גבולות ושובר מחיצות בין מדינות ומאיים על המבנה המדיני הישן.

תנועת האינטגרציה הבין-לאומית מבוססת על עקרונות החשיבה הליברלית שלפיה אינטגרציה כלכלית משרתת את רווחת הכלל. כלומר המדינות לא ייצרו כולן את כל המוצרים והשירותים הנדרשים לכלכלתן, אלא כל מדינה תייצר למטרות יצוא רק את המוצרים שמניבים רווחים מרביים, ואילו מוצרים שעלות ייצורם גבוהה ייובאו במחיר נמוך ממדינות אחרות. מלבד היתרון הכלכלי מעוררת האינטגרציה הכלכלית תקווה שהיא תביא עמה גם יציבות פוליטית בין-לאומית. מכיוון שכל כלכלה תהיה תלויה במצרכים ובשירותים המיובאים ממדינות אחרות, תיווצר תלות הדדית בין מדינות. בגלל הצורך הקיומי לשמור על מערך הקשרים הבין-לאומיים, מדינות שוב לא יוכלו להרשות לעצמן להסתבך בסכסוכים שעלולים להסתיים בקטיעת ערוצי המסחר והתקשורת החיוניים ביותר.

דוגמה טובה של תהליך אינטגרציה בין מדינות התואמת את התחזיות האופטימיות של מצדדי הגלובליזציה היא הניסיון האירופי. מדינות אירופה המערבית, לאחר מאות שנים של סכסוכי דמים ובעקבות מלחמת העולם השנייה, הסכימו לעודד אינטגרציה כלכלית ומנהלית ביניהן. היו לא מעט מתנגדים לצעדים האלה, והיו תקופות שבהן נראה שהאינטגרציה לא

תצליח להתמודד עם תנועות לאומיות שהתעקשו לשמר את המבנה המדינתי הישן. אך מנקודת המבט של יותר מחמישים שנה לאחר תום מלחמת העולם השנייה, אפשר לומר שהאינטגרציה באירופה אכן קיימה את הבטחתה להצעיד את הכלכלה קדימה ולשמר את השלום. אמנם קשה היום למצוא מישהו שיהיה מוכן להתכחש להצלחה של הסיפור האירופי, אך כשבוחנים אם הניסיון האירופי מתאים למקומות אחרים בעולם, מתעוררים ספקות. כדאי לזכור שרמת התיעוש וההתפתחות הכלכלית במדינות אירופה המערבית גבוהה, ואין ביניהן פערים גדולים מבחינה כלכלית וחברתית. אך במקומות רבים בעולם אין הדבר כך. להפך. יש פערים מעייקים ברמת ההתפתחות הכלכלית של מדינות העולם, פערים שמעוררים את הטענה שבמקום תלות הדדית בין המדינות יתפתחו קשרי תלות לא-שוויוניים בין המדינות המפותחות ובין המדינות העניות. לפי גרסת הפרשנות 'התלותית', בעלי ממון מהמדינות העשירות והמפותחות ינצלו את כוחם כדי לשעבד את המדינות החלשות יותר. עם זאת, יש הטוענים שתהליך הגלובליזציה פוגע דווקא במדינות המפותחות ומגביר את שיעור האבטלה בהן מכיוון שבעלי עסק במדינות העשירות מעדיפים להעסיק עובדים זרים המוכנים להסתפק במשכורות נמוכות יותר. לעתים קרובות מועתקים מפעלים למדינות העניות שבהן עלויות ההעסקה והמסים נמוכים הרבה יותר. התוצאה היא שעובדים רבים במדינות המפותחות מאבדים את מקור פרנסתם. בין שטענות שוללי הגלובליזציה נכונות ובין שלא, רגשי האיום והניכור של אנשים המרגישים נפגעים מהתהליך עלולים לזרוע מתיחות ועוינות הדדית, במקום יציבות פוליטית בין-לאומית.

כאשר שיפטן משווה בין החברה הישראלית ובין החברה הפלסטינית, הוא מיד מבחין בתהום הנפערת ביניהן, שכה טיפוסית לפער בין מדינות 'מפותחות' ובין מדינות 'מתפתחות'. כמו כן שיפטן מניח שהסכסוך על זכותם של שני העמים להתיישב בשטח הארץ שבין נהר הירדן ובין הים התיכון לא יפתר לחלוטין, בעיקר מכיוון שפלסטינים שנעקרו מבתיהם, ולא יוכלו לשוב לאדמתם, יישארו ממורמרים, גם אם יזכו בפיצוי כספי.

נוכח הנסיבות הללו שיפטן נוקט עמדה המתנגדת לתהליך האינטגרציה בין ישראל ובין ישות פלסטינית. לדעתו, האינטגרציה לא מפיגה את המתיחות בין שתי הישויות השכנות, אלא מציבה בפני מדינת ישראל איומים כמעט בכל המישורים האפשריים - בתחום הכלכלי, בתחום הבטחוני, בתחום הפלילי ואפילו במרקם המוסרי של מדינת ישראל שעלול להיפגע. הבנה סבירה של כל המשמעויות הנגזרות מאינטגרציה או מהפרדה בין ישראל ובין שכנותיה דורשת בקיאות בתחומים רבים: ביטחון, כלכלה, מדע המדינה וסוציולוגיה. אף שבהקדמה שיפטן מעיד כי התייעץ עם אנשים רבים מתחומים שונים, נראה שהוא התקשה לעמוד בדרישה להתמצא בתחומים רבים כל-כך, ולכן מקצת הנתונים וההנחות התאורטיות המוצגים בספר נראים חסרים. מושגי המפתח העיקריים שעליהם מתבסס כל הספר מסוכמים במבוא בפחות משלושה עמודים. מן הראוי שהסבר למושגים אלה שבמרכזו של אחד מהוויכוחים התאורטיים החשובים ביותר בחקר היחסים הבין-לאומיים בחמישים השנים האחרונות היה מעמיק יותר.

אף שהדיון התאורטי בדילמה שבין גישת הפרדה ובין מדיניות האינטגרציה הוא דל

מאוד, הרי הוויכוח שהתנהל בארץ בנושא זה מסוקר היטב בשני הפרקים הבאים. עם זאת הדיון מובא אך ורק מנקודת מבטה של ישראל, בלי שום דיון במאווייהם של הפלסטינים או בגורמים אחרים בעלי השפעה באזור.

הפרק הראשון מתאר את המעבר מיחסי הפרדה בין האוכלוסייה הפלסטינית והיהודית למדיניות האינטגרציה שהחלה לאחר מלחמת ששת הימים. הפרק השני עניינו בתמורות בעמדות הציבור הישראלי, בעיקר לאחר האינתיפאדה, תקופה שבה מקצת הציבור החל לפקפק בתועלת שבאינטגרציה בין הגדה המערבית וחבל עזה ובין מדינת ישראל.

הפרק השלישי מציג את 'נתוני היסוד'. הפרק ודאי יעורר את ביקורתם של חוקרים העוקבים אחר התפתחותם החברתית והכלכלית של הגדה המערבית ושל חבל עזה מאז כבשה אותם ישראל ב-1967. שיפטן מציין שבאמצע שנות השבעים חלה הקצנה בחברה הפלסטינית בשטחים שהיו בידי ישראל מאז 1967, לאחר כמה שנים של עלייה מתמדת ברמת החיים. הוא מסיק מכך שרווחה כלכלית לא תורמת ליציבות פוליטית. התופעה הזאת ששיפטן מתאר אינה ייחודית לפלסטינים. מחקרים רבים מדווחים על התנהגות דומה בחברות אחרות. גם במקרים אלה השיפור הכלכלי הניב עלייה ברמת החיים וההשכלה של שכבות רבות. חוסר היציבות הפוליטית והחברתית פרץ בדרך-כלל בתגובה להאטה בשגשוג הכלכלי. התסכול שנבע מאי-היכולת להוסיף ולשמור על רמת החיים הטובה יותר שימש קרקע פורייה לתנועות פוליטיות חתרניות.

האם הפלסטינים חוו תהליך דומה? מהנתונים המוצגים בפרק השלישי עולה, שהפלסטינים שחיו במסגרת השלטון הישראלי לא נקלעו למשבר כלכלי של ממש לאחר עלייה מזורזת ברמת חייהם. נראה שהבעיות הכלכליות שסבלה מהן ישראל לאחר מלחמת יום הכיפורים פשוט פסחו על האוכלוסייה הפלסטינית. טענה שכזאת אינה מתקבלת על הדעת מאחר שכלכלת השטחים שבידי ישראל מאז 1967 תלויה מאוד בכלכלת ישראל ודווקא בגלל האינטגרציה הכלכלית שביניהן.

הפרקים הרביעי והחמישי הם לב לבו של הספר. כאן שיפטן מעמיד את מחיר האינטגרציה מול מחיר ההפרדה, ובעצם מתברר שלמרות עמדתו הנחרצת התומכת בהפרדה מלאה בין הישויות, הישראלית והפלסטינית, הוא מבין שהניסיון להחזיר את הגלגל לאחור ולפרק את מכלול הקשרים הסבוך בין ישראלים ובין פלסטינים הוא משימה לא פשוטה. אך למרות כל הקשיים המעכבים את יישום עקרון ההפרדה, שיפטן אינו מוכן לנטוש את השאיפה לממש מדיניות זאת. גם פשרת ביניים, של הפרדה מוגבלת בין ישראל ובין הפלסטינים, עדיפה בעיניו מכניעה מוחלטת ללחצי התלות ההדדית.

בפרק האחרון מובאות הנחיות ליישום מדיניות ההפרדה. מתברר שאף ששיפטן דוחה את הקשר שבין קשיים כלכליים ובין חוסר יציבות פוליטית, הוא בכל זאת מוטרד מקיומה של מדינה ענייה וכושלת בגבול ישראל. לכן, כדי למצוא פתרון למצבם הכלכלי של הפלסטינים, הוא מציע שישראל תשקיע בשיפור כלכלתה של ירדן כדי שהיא תשמש לפלסטינים מקור פרנסה ומשענת כלכלית חלופיים לישראל.

לכאורה הירדנים והפלסטינים אמורים לקבל בברכה את הצעתו של שיפטן, אלא שהוא

נמנע לחלוטין מלדון באינטרסים הירדניים. אילו בדק, היה מגלה שהירדנים אינם מעודדים שיתוף-פעולה עם הרשות הפלסטינית. מכיוון שמאז סוף שנות השמונים ירדן שקועה במצוקה כלכלית שניכרת בשיעורי אבטלה גבוהים, שורר שם פחד מתחרות עם הפלסטינים. מאותם השיקולים גם היחסים הכלכליים בין ירדן ובין מדינות ערב אחרות, הסובלות גם הן מקשיים כלכליים, מוגבלים מאוד. כמו כן, אילו עקב שיפטן אחר רווחתם הכלכלית של הפלסטינים בגדה המערבית ובחבל עזה מאז 1996, היה מגלה שדווקא כאשר ממשלת ישראל, בראשותו של נתניהו, החלה להקל את כניסתם של סחורות ושל עובדים פלסטינים לתחום ישראל (ובכך סתה ממדיניות ההפרדה של ממשלת רבין), חל שיפור כלכלי בקרב הפלסטינים ומעשי הטרור נגד ישראל כמעט פסקו. לעומת זאת, מצבה הכלכלי של ירדן, ששמרה על עצמה מפני פתיחות יתר עם ישראל, גרוע הרבה יותר.

ראוי לשים לב שבכל הספר יחסי ישראל והפלסטינים מתוארים בתור מערכת סגורה שאינה תלויה בתהליך הגלובליזציה העולמית. זאת, אולי, חולשתה העיקרית של התזה של שיפטן, שכן כלל לא ברור באיזו מידה מדינות מסוגלות היום להתנגד לתהליכי האינטגרציה הכלכלית והמנהלית ביניהן. כשבודקים את הוויכוח המתנהל סביב נושא זה במקומות אחרים בעולם, נראה שממשלות רבות ניסו להתנגד לתהליכי האינטגרציה ולשמור על המבנה המדיני הישן. אלא ששום מדינה לא הצליחה לעמוד זמן רב בפני הלחצים הכלכליים והטכנולוגיים שמערערים את מידת השליטה שלה בריבונותה.

למרות הטענות כלפי הסקירה של שיפטן וכלפי הצעותיו המדיניות, עדיין הניסיון להתמודד עם הדילמה בין אינטגרציה ובין הפרדה הוא חשוב מאוד. שיפטן מציין שפקידי משרד החוץ התעניינו בסוגיה זאת ולזכותם ייאמר זאת. יש לקוות שהדרגים הגבוהים יותר בממשלת ישראל נתנו את דעתם על הנושא ועיינו בכתב היד של שיפטן. בין שהיא בעד אינטגרציה ובין שהיא מתנגדת לרעיון, הגיע הזמן שהממשלה תגבש אסטרטגיית פעולה, ולא תיגרר אחר המאורעות.

ייתכן שיש הצדקה פוליטית, ומסיבות פוליטיות, להימנעות הממשלה מלאמץ אסטרטגיה של הפרדה לפני חתימת חוזה השלום הסופי עם הפלסטינים. שכן מדיניות שכזאת תאלץ את הממשלה להחליט אילו מהשטחים תהיה ישראל מוכנה לפנות ואילו לא. ובכל זאת, גם אם הממשלה אינה מוכנה בשלב זה לשנות את הסטטוס-קוו, ישראל תצטרך בזמן כלשהו להתמודד עם הסוגיה הזאת. בגלל התלות הגדולה של הפלסטינים בכלכלת ישראל, צעדים חד-צדדיים של הפרדה עלולים להתפרש בתור מעשה תוקפנות. משום כך השאיפה הישראלית להגיע לכלל הסכמה על גבולות הקבע והסדרי הביטחון, בלי לקבוע מה יהיה אופי היחסים עם הישות הפלסטינית, היא מסוכנת, שכן כשיחל הדיון על מערכת היחסים האזרחיים והכלכליים עלולים לפרוץ משברים חדשים. לכן, בגלל החשיבות הרבה של בטחונם הכלכלי של הפלסטינים והיציבות הפוליטית בשטחים שבשליטתם, ראוי ששאלת אופי הקשרים החברתיים והכלכליים בין ישראל ובין הפלסטינים תידון במסגרת המשא-ומתן על הסכם השלום. מבחינה זאת, מכיוון שמידת האינטגרציה בין ישראל ובין הישות הפלסטינית חשובה לא פחות מגבולות ומהסדרי ביטחון, יש לקוות שספרו של שיפטן יעורר דיון ציבורי מעמיק יותר בנושא הנדון.